

Motion nr L 19

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande.

Motion nr L 20

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande.

Motionerna nr L 21—nr L 23

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande.

Motionerna nr L 24—nr L 30

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande.

Motionerna nr L 38—nr L 44

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande.

Motion nr L 45

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande, samt
att avslå Grethe Lundblads förslag beträffande denna
motion.

Motion nr L 46

Kongressen beslöt
att bifalla partistyrelsens utlåtande.

Fungerande ordföranden: Levi Svenningsson från Lunds arbetarekommun har framställt följande tilläggsyrkande: att partiets arbetsgrupp för utbildning och forskning ges i uppdrag att utarbeta ett eget forskningsprogram. Till detta tilläggsförslag har Ingvar Carlsson yrkat bifall.

Kongressen beslöt

att bifalla Levi Svenningssons tilläggsyrkande.

Kvinnans jämlikhet

Olof Palme, partistyrelsens föredragande: Partistyrelsen har i ett utförligt utlåtande behandlat de tre motioner som föreligger om kvinnans likaberättligande.

Vi har lagt ner mycket arbete på det utlåtandet. Det finns mycket goda skäl för det. Kvinnans jämlikhet är inte uppnådd i dagens samhälle. Kvinnorna drabbas tvärtom av påtagliga orättvisor. Det finns däremot en glädjande aktivitet bland kvinnorna för att bekämpa dessa orättvisor. Kvinnoförbundets kongress nyligen präglades av vitalitet och handlingsvilja i dessa frågor. Det är därför viktigt att partiet drar upp riktlinjer för sitt handlande i dessa frågor.

Utlåtandet från partistyrelsen lägger fast följande huvudlinjer för de politiska strävandena till jämställdhet för kvinnorna:

1. Jämställdheten måste grundläggas i arbetslivet. Vi måste hävda kvinnornas rätt till arbete.

2. Samhället måste formas efter en arbetsfördelning byggd på jämlikhet mellan män och kvinnor. Det ställer krav på en utbyggnad av omsorgen om barnen, samhällsservice och en vidgad plats för gemenskap i samhällsbyggandet.

3. Samhället präglas i dag av värderingar som i långa stycken diskriminerar kvinnorna, hindrar dem i deras strävan till frigörelse. Dessa värderingar måste vi angripa och kritiskt granska. Samhället måste i samverkan med organisationer och folkrörelser stödja utbredningen av sådana värderingar som aktivt medverkar till likaberättligande för kvinnorna.

4. Ännu 50 år efter den kvinnliga rösträttens genomförande är kvinnorna starkt underrepresenterade i politiska instanser och i organisationerna. Kvinnorna måste kraftigt öka sin egen aktivitet, politiskt och fackligt. Vår uppgift är att behjälpat och gemensamt stödja dem i denna strävan. Inom arbetarrörelsens alla led ska vi planmässigt inventera tillgången på kunniga och intresserade kvinnor och särskilt satsa på deras utbildning. Partistyrelsen bör få i uppdrag att i samarbete med Kvinnoförbundet och de andra sidoorganisationerna formulera riktlinjer för att kvinnorna steg för steg ska kunna vidga sin politiska aktivitet i arbetarkommuner och föreningar och därmed i politiskt representativa församlingar.

Partistyrelsen brukar skicka ut uppmaningar inför nomineringen till valen att man bör beakta kvinnornas ställning. Re-

sultatet visar att de har uppfattats som ganska platoniska på alla nivåer. Jag fick dagen innan kongressen ett brev från en kommunalpolitiskt aktiv socialdemokratisk kvinna, där det bl a slår så här: "Att vara politiskt aktiv är ju visserligen inte någon lätt uppgift för vare sig män eller kvinnor, men jag vågar nog påstå att kvinnorna på många sätt har det betydligt besvärligare. Enligt människens uppfattning finns det tydligen bara två sorters kvinnliga politiker — de som sitter tysta och blyga och aldrig vågar yttra sig och följaktligen bedöms vara mycket svaga kort eller så är det kvinnor som yttrar sig och vågar ha en egen uppfattning och som då påstås vara så enormt bråkiga att man inte kan ha med dem i politiska sammanhang. Något mellanting verkar det ju inte finnas."

Det ligger en djup sanning i vad hon skriver. Därför måste vi mycket mer metodiskt än tidigare satsa på rekrytering av kvinnor. Utbildning på dem som ger sig in i politik eller organisatoriskt arbete och chans för dem att komma fram och göra sig gällande och inte bara genom att vara tysta eller genom att upplevas som bråkiga utan chans att göra sig gällande som kunniga och idémässigt skolade goda socialdemokrater.

Ska vi lyckas med den uppgiften måste vi hjälpas åt. Det är visserligen sant som det sagts att kvinnorna måste slå sig fram genom egen kraft, men det räcker inte. Det är gemensamt ansvar för alla inom arbetsrörelsen.

5. Det politiska arbetet för kvinnans jämställdhet berör samhällslivets alla områden. Därför måste reformarbetet samordnas efter en helhetssyn.

Vi har tagit fasta på förslaget att inrätta en särskild samordningsgrupp för dessa frågor. Exakt hur denna samordningsgrupp ska organiseras och hur stor representationen från olika håll ska vara, det har vi ännu inte tagit ställning till. Vi avvaktar kongressens beslut i principfrågan och den konferens med bl a kvinnooorganisationerna och arbetsmarknadens parter som kommer att hållas på Havsund den 6 november. Därefter hoppas jag att dimmorna ska lättas även på den punkten. Viktigare är emellertid att vi beslutar om en sådan samordningsgrupp.

I övrigt hänvisar jag till det utförliga utlåtandet.

Men låt mig tillägga några allmänna synpunkter.

Inom arbetsrörelsen har den sk kvinnofrågan aldrig isolerats. Kvinnorna inom vår rörelse har uppfattat sin kamp för likaberättigande som ett led i hela arbetsrörelsens kamp för en rättvis samhällsordning.

Det var tidiga erfarenheter i arbetsrörelsens historia som

färde att de många kvinnornas rätt inte kunde hävdas i ett i grunden djupt orättfärdigt samhälle. Ett samhälle präglad av klasskillnader, nöd och fattigdom kunde aldrig ge kvinnorna rättvisa. Därför ställde kvinnorna liksom männen inom arbetsrörelsen kravet på en omdaning av samhället. Kampen för kvinnans jämlikhet blev ett led i socialismens kamp för ett klasslöst samhälle. Det var inte nog att ge kvinnan formella rättigheter. Hon måste få verkliga möjligheter i ett samhälle byggt på jämlikhet och solidaritet.

Denna grundläggande princip har vi hållit fast vid och gör så än i dag.

Det viktigaste som skett under de senaste tio åren är att kvinnorna snabbare än någonsin tidigare och i en omfattning som saknar motsycke i något annat demokratiskt land, gått ut i förvärvslivet. Bara under de senaste 4 åren har antalet kvinnor på arbetsmarknaden ökat med 170 000—180 000.

När vi i dagens läge med rätta talar om orättvisorna för kvinnorna ska vi i alla fall ha klart för oss att denna utveckling är resultatet av ett samspel mellan ökad medvetenhet hos kvinnorna och fackliga och politiska åtgärder som medvetet satts in för att stödja deras strävan till rättvisa.

Kvinnolönerna har lyfts upp. Skattesystemet har förändrats. Skattereformen 1970 med individuell beskattning gav stimulans för kvinnorna att gå ut på arbetsmarknaden. Skattesänkningen för lågavlönade gav särskilt stora fördelar för kvinnor med låga inkomster — och det är många. Det var en dubbel effekt.

Utbildningsväsendet har byggts ut. Det gäller den vanliga skolan. Det gäller vuxenutbildningen. Det gäller arbetsmarknadsutbildningen. 1960 deltog 3 000 kvinnor i arbetsmarknadsutbildningen. Det var 20 procent — mer än var femte — av alla deltagare. 1971 deltog 66 000 kvinnor i arbetsmarknadsutbildningen. Då var det hälften av alla deltagare.

Samhällets stöd till barnfamiljerna har utökats. Jag nämnde härom dagen, att de fem sista åren har vi byggt ut 35 000 platser för barntillsyn.

Bostäderna har förbättrats. Det innebär bland mycket annat att hemarbetet har underlättats.

Så har utbyggnaden av den solidariska välfärdspolitikens skapat nya möjligheter för kvinnorna. Frigörelseprocessen har underlättats. Den har redan nu haft djupgående konsekvenser. Jag ska nämna ett par av dem.

Vi ser det på arbetsmarknaden. Tidigare betraktades kvinnorna lätt som en rörlig reserv på arbetsmarknaden. I goda ti-

der lockades de ut av goda erbjudanden. I dåliga tider återgick de till hemarbetet och förväntades också göra det.

Det mönstret tycks nu ha brutits. Mellan andra kvartalet 1970, då vi hade en brinnande högkonjunktur och brist på folk, och andra kvartalet 1971, då konjunkturen redan var dålig, fick 35 000 fler kvinnor arbete. Den utvecklingen fortsatte under lågkonjunkturen. Andra kvartalet 1972, ett år senare, hade ytterligare 20 000 kvinnor fått jobb.

Jag kan inte tolka det på annat sätt än att kvinnorna nu hävdar sin rätt till arbete på ett helt annat sätt än tidigare. Det kan göra det svårare att föra konjunkturpolitik, men det är en i grunden utomordentligt positiv utveckling och speglar alltså en förändrad attityd.

När kvinnorna nu i så stor utsträckning går ut i arbetslivet möter de en ny verklighet där och i samhällslivet.

De möter nu, liksom männen, otrygghet, hälsorisker och i många fall dåliga arbetsmiljöer. Allt fler av kvinnorna får egna erfarenheter av löntagarens ställning i industrisamhället och servicesamhället. De ser själva bristen på jämlikhet, bristen på inflytande ute i arbetslivet. Det blir naturligt för kvinnorna att kräva förnyelse av arbetslivets villkor, en social utjämning och en fördjupad demokrati. Det var naturligt för också, men nu sker det på grundval av egna erfarenheter på ett annat sätt än tidigare.

Det betyder att kvinnornas sociala och ekonomiska villkor blir mera lika männens. Deras upplevelser av samhälle och arbetsliv skapar en större praktisk gemenskap mellan män och kvinnor i arbetslivet. Och det är utomordentligt betydelsefullt för våra möjligheter att genomföra den förnyelse av det svenska samhället som denna kongress håller på att dra upp riktlinjer för.

Mot den bakgrunden är det logiskt konsekvent och ideologiskt riktigt när det socialdemokratiska kvinnoförbundet ställer rätten till arbete i förgrunden för kvinnans strävan till frigörelse.

Det innebär, som jag nämnde förut, att vi fortsätter att öka vår ambitionsnivå när det gäller sysselsättningen.

Under krisåren på 1930-talet ställde socialdemokratin kravet på full sysselsättning. När arbetslösheten var en realitet i 10 000-tals hem, var det inte så märkvärdigt att man i praktiken satte målet lägre än nu. Ser man till den tidens verklighet i fråga om arbetstid, semester, social trygghet, bostadsförhållanden och försörjning är det inte att förvåna, om man tyckte sig nå långt ifall en medlem av familjen hade arbete. Kvin-

nans hemarbete var en nödvändig förutsättning för att mannen skulle kunna fullgöra sina uppgifter i produktionen. I själva verket tog produktionen i anspråk såväl mannens som kvinnans arbete medan bara en av dem fick betalt. Båda gjorde sin insats för folkhushållet.

Sedan dess har målet för den fulla sysselsättningen höjts. Vi har så att säga gått från definition till definition. Den fulla sysselsättningen innebär i dag förhoppningar om arbete för grupper som aldrig tidigare vågat drömma om att genom arbete finna gemenskap, en meningsfull sysselsättning och ekonomiskt beroende.

Det kommer att behövas — för att förverkliga detta — en fortsatt aktiv arbetsmarknadspolitik. Sysselsättningen är för tusentals människor inte en fråga om konjunkturen, där jobben väntar om hörnet. I grunden gäller det djupgående förändringar av ekonomin, som marknadskrafterna återspeglar men inte kan styra — det måste samhället göra.

Därför måste vi fortsätta med en sysselsättningspolitik, som riktar resurserna till de människor som är i behov av stöd.

Det gäller i hög grad kvinnorna. Nyligen har vi gått in med särskilt utbildningsstöd för att få företagen att anställa fler kvinnor och ungdomar.

De är ofta arbetslösa, på grund av otillräcklig utbildning och bristfällig förankring på arbetsmarknaden. Ett bidrag på 5 kronor i timmen ska utgå till utbildning som bedrivs enligt läroplaner som godkänts av de fackliga organisationerna. En ytterligare förutsättning är att avtalsenlig lön utgår.

För kvinnornas del är det av största betydelse att en utbildning i nära anslutning till praktiskt arbete underlättat återgången till arbetsmarknaden. Inte mindre än en tredjedel av de kvinnor som deltar i arbetsmarknadsutbildning kommer direkt från hemarbete.

Enligt AMS:s undersökningar har tre månader efter avslutad arbetsmarknadsutbildning ungefär 30 procent av kvinnorna fått arbete eller fortsatt till mera kvalificerad utbildning. Och detta har skett i ett skede då vi har hög arbetslöshet. Det visar hur mycket utbildningen betyder för anpassningen till arbetslivet.

En politik för full sysselsättning och rätt till arbete är således det grundläggande för kvinnornas frigörelse. Den är samtidigt det viktigaste medlet att åstadkomma en social utjämning. Genom att fortsätta att öka sysselsättningen i det svenska samhället skapar vi ökad jämlikhet för såväl män som kvinnor.

Men naturligtvis ställer detta oss inför politiska dilemmer och svårigheter. Algots etablering i Västerbotten är ett typiskt exempel. Här träffade man en överenskommelse med ett företag — och den fackliga rörelsen var då starkt inblandad — om upprättandet av tre fabriker som skulle ge 1 000 arbetstillfällen. Det omedelbara resultatet var att telefonväxeln på arbetsförmedlingen i Skellefteå enligt uppgift bröt samman därför att så många arbetssökande anmälde sig. Sysselsättningsgraden för kvinnorna var mycket låg i Skellefteå-området; det var därför man ville ha dit fabriker. Resultatet blev nu att arbetslösheten steg kraftigt i området, och det kommer att avspeglas både i den politiska debatten och i statistiken. Men denna registrerade arbetslöshetsökning har inte uppstått därför att det blivit sämre om jobb utan därför att människorna fått hopp om en förbättring.

Detta är en typ av problem som vi i fortsättningen kommer att ställas inför.

Den andra typen av problem som jag tycker är väsentliga var Clas Engström inne på. Det är inte så konstigt om man i Rute på Gotland gör en undersökning som visar att många kvinnor är arbetslösa men kvinnorna sedan inte gärna vill gå till arbetsförmedlingen. Det enkla skälet till detta är att det redan råder konkurrens om de magra jobb som finns att få i Fårösund och Lätbro.

Nu sägs det att man kan lösa problemet genom regionalpolitiken, men det finns gränser för hur mycket man kan klara i ett utpräglat glesbygdsområde. Vi får inte förespegla folk att vi kan bygga stora industrier överallt, och vi måste i de enskilda fallen visa varsamhet inför människors önsningar. Jag tycker det var ett viktigt problem som Clas Engström tog upp, och säkert finns motsvarande problem på andra håll i landet.

Ska man öka sysselsättningen för kvinnorna är det alldeles klart att en stor del av dem kommer att få arbete inom den offentliga sektorn, såsom flera talare har berört i dag. Det är inom service- och vårdsektorn och i offentlig tjänst i vid bemärkelse som den stora sysselsättningsökningen kommer att äga rum i det svenska samhället, i varje fall med en någorlunda vettig och mänsklig samhällsutveckling. Här följer vi samma mönster som andra länder.

På bussarna här i staden kunde man för några dagar sedan läsa att varje minut föds en byrådirektör. Som Torsten Eliasson påpekade så är det fråga om hemsamariter, vårdbiträden, förskollärare osv. Finns det något sakligt underlag för denna bussagitation, måste det vara en optimistisk syn på framtida

låglönesatsningar, att alla dessa kvinnor i den offentliga sektorn ska ha byrådirektörslön i framtiden.

Vidare: Kvinnornas förvärvsarbete leder, om jämställdhetens principer får gälla, till en förändring av den traditionella arbetsfördelningen inom hemmet. En av 1970-talets stora politiska uppgifter blir att forma ett samhälle där resurser byggs upp för människornas behov av service och gemenskap. Samhällets stöd till barafamiljerna måste byggas ut.

Och då kommer barn tillsynen självklart i förgrunden. Mot 130 000 småbarn med mödrar som arbetar på heltid och 100 000 småbarn med mödrar som arbetar på deltid står i år 52 000 platser på daghem och 45 000 platser på offentligt stödda familjedaghem. Därtill kommer alla de mödrar som skulle vilja arbeta om de kunde vara säkra på en tillfredsställande omsorg om barnen. Jag hoppas att den socialdemokratiska aktiviteten ute i kommunerna trots ett svårt ekonomiskt läge ska leda till en prioritering av barnstugebyggandet.

Vi har också visat oss mäktiga en enorm kraftanstängning för att bygga bort bostadsbristen och bostadsnöden. I det nya skede för bostadspolitik som nu förestår kan vi allt starkare inrikta oss på att förbättra bostadsmiljöerna, förhindra list segregation, inrikta ansträngningarna på att möta människornas växande anspråk på service. Detta är ett led i samhällets sociala omdaning.

Men man kan inte klara allt detta genom lagar och byggande. Även om man skulle bygga all världens daghem och finaste bostadsmiljöer, åstadkommer man ändå inte frigörelse för kvinnorna, om inte arbetet i hemmet delas upp mellan man och kvinna på ett förnuftigare sätt än hittills och om inte attityderna till vad som är manliga och kvinnliga uppgifter förändras. Det är en fråga om konkreta förändringar i samhället, där exempelvis barn tillsynen kommer in i bilden, men det är också en fråga om förändring av attityderna i vår dagliga tillvaro som måste stå i samklang med samhällsomdanningen.

Vi måste satsa på ökad lönerättvisa. Därför måste den solidariska lönepolitiken fortsätta.

Detta är oerhört intressant mot bakgrund av den borgerliga debatt som förekommit på senare tid. Genom den s k kvinnouppgörelsen 1960 kom LO och SAF överens om att alla särskilda kvinnolöner skulle rensas bort i avtalet. Kvinnorna inom LO-området har sedan dess haft en bättre löneutveckling än männen. Medan kvinnorna 1960 tjänade i genomsnitt 60 procent av vad männen tjänade, tjänade de 1970 83 procent därav. Och internationellt är detta en enastående utveckling.

LO bedriver ingen särskild kvinnolönepolitik. Principen är enkel — lika lön för lika arbete, oavsett kön. Men de kraftiga satsningarna på de lågavlönade har i hög grad kommit kvinnorna till del.

Det gäller framför allt 1969 och 1971 års uppgörelser med särskilda örestillägg för de lågavlönade. Det är ett direkt resultat av den solidariska lönepolitiken.

Det är ingen som i offentligt sammanhang angriper strävandena att ge kvinnorna rättvisa på löneområdet, inte en enda en! Desto hårdare angriper man den solidariska lönepolitiken. Den framställs allt oftare som den stora boven i dramat. Den skapar arbetslöshet får vi höra, den driver på strukturförändringarna, den orsakar lägre vinster i näringslivet. Våra ekonomiska svårigheter skulle försvinna, säger en del, om bara de lågavlönade ville sluta att kräva så stora förbättringar eller hade låtit bli att genomdriva de förbättringar som faktiskt kommit dem till del. Kom då ihåg att denna kampanj framför allt är riktad mot kvinnorna! Den solidariska lönepolitiken är en avgörande förutsättning för rättvisa åt kvinnorna på arbetsmarknaden. Den är inte speciellt avpassad för kvinnorna, men genom en gången tids orättvisor är det kvinnorna som framför allt får glädje av den. De som angriper den solidariska lönepolitiken angriper först och främst kvinnornas strävan till rättvisa på löneområdet. Det tycker jag ni ska komma ihåg nästa gång ni läser upphetsade ledare i Dagens Nyheter och annorstädes om att man bör sluta med den solidariska lönepolitiken.

De lågavlönade inom stat och kommun har framför allt varit kvinnorna. Ska man komma åt denna orättvisa måste man lyfta de lågavlönade och förbättra befordringgångarna på de områden där kvinnorna är mest koncentrerade. Det var detta som skedde framför allt i den senaste löneuppgörelsen. Det var i själva verket en stor satsning för rättvisa för kvinnorna.

Men naturligtvis blir det konsekvenser. Röjer man upp med kvinnliga låglöner inom stat och kommun så kommer en del av kostnaderna att återfinnas på skattsedeln och i taxor och avgifter. Då riktar man angrepp mot skatterna och mot taxorna och avgifterna. Min synpunkt är enkel: Vi vill inte utnyttja — som vi har gjort tidigare — en stor grupp människor, framför allt kvinnor, utan ge dem rättvisa. Då får vi också solidariskt ta konsekvenserna på skatteområdet.

En politik för kvinnans jämlikhet har att kämpa med många gamla sega fördomar, försök att skrämja kvinnorna, försök att framställa strävan till rättvisa som ett sätt att förfölja de

hemarbetande kvinnorna. Vi minns den sk hemmafrukampanjen mot särbeskattnings. Den fyllde sin politiska funktion i det ögonblicket, och förmodligen lyckades man för en tid skrämja många kvinnor. Nu finns det inte en människa som vågar föreslå att vi ska återgå till det gamla systemet, och bryta upp den individuella beskattningen för att införa sambeskattnings.

Och så talar man om valfrihet.

Som ett minne från den här kampanjen har jag på mitt kontor en halv hylla med ca 200 000 namnteckningar. Många av dem som skrev på trodde säkerligen på skräckfantasierna. I dag gör de inte det. Nästa gång blir det kanske något annat som man tror att man kan skrämja kvinnorna med. Det är en gammal tanke att kvinnor går att skrämja med fördomar och att de inte tar reda på hur saker och ting ligger till. Det är skönt att det misslyckades den här gången, och jag hoppas att det ska misslyckas nästa gång också.

Min ideologiska uppfattning är att socialismen är en frihetsrörelse. Den strävar till människans frigörelse från klasssamhällets berodde. Den vill ge människorna möjligheter att själva forma sin tillvaro i gemenskap med andra. Valfrihetens samhälle är i och för sig en fin paroll som ett uttryck för denna socialismens strävan till frigörelse i samhället som helhet.

Den skiljer sig från det mera slappa liberala talet om valfrihet på två helt avgörande punkter.

För det första: För borgerlig uppfattning har valfriheten sett sig som en frihet från samhället. Därför har vi haft alla dessa strider om den offentliga sektorns storlek, om samhällets insatser på olika områden. Därför försökte man skildra ATP som ett olidligt tvång, därför att vi använder samhället som ett instrument för att skapa trygghet för kvinnorna, de äldre och de handikappade.

Vi vet däremot att valfriheten måste nås genom samverkan och solidaritet med andra människor. När vi byggde ut skolan, sjukvården, bostadsbyggandet, pensionerna och genomförde ATP, då var det ett uttryck för vår vilja att på samverkans väg skapa den frihet som den enskilda människan inte kunde nå av egen kraft.

I Tage Erlanders bok om valfrihetens samhälle står det bl a så här: "Strävan till trygghet har alltid stått i centrum för socialdemokratiens politiska arbete — trygghet mot arbetslöshet, trygghet mot nöd och ekonomiska svårigheter. Det finns ingen motsättning mellan denna strävan till trygghet och viljan till

frihet. I själva verket utgör känslan av trygghet ett frihetsvärde av enorm betydelse för den enskilda människan. I ett fattigt samhälle får man begränsa sig till ganska grova, generella metoder för att alls kunna nå fram till en praktisk lösning av trygghetsproblemen. I ett rikare samhälle, där standarden stiger och många av de grundläggande frihetsproblemen är lösta, kan man öka ambitionsgraden och ställa upp djärvare mål för politiken. Där kan man medvetet inrikta samhällets åtgärder på sådant sätt, att de vidgar den enskildes frihetssfär, anpassa insatserna efter de enskilda människornas särskilda förutsättningar och därmed öka deras möjligheter att välja hur de vill forma sin tillvaro."

Detta var så att säga den ideologiska grundvalen för att vi under 1960-talet satsade mer på sk selektiva åtgärder och fortsätter med det under 1970-talet. Det räckte inte med de generella åtgärderna. Vi måste gå in med särskilda åtgärder för arbetsmarknadsutbildning åt kvinnorna, för stöd till de äldre och handikappade, med regionalpolitiska insatser osv. Allt i syfte att hjälpa den enskilda människan i hans eller hennes speciella situation för att därmed öka hans eller hennes valfrihet och befria honom eller henne från marknadskrafternas tvång. Det hade de inte råd med i det gamla samhället. Det har vi börjat få råd med nu. Men ännu inte tillräckligt. Vi har ännu inte förverkligat den höjda ambitionen om rätten till arbete och därmed en verklig valfrihet. Men för att återknyta till boken om valfrihetens samhälle:

"Men det skulle ju ha föga mening för ett politiskt parti att uppställa politiska paroller som uteslutande tecknar vad vi redan uppnått. Parollerna måste vara en signal för det framtida arbetet. De måste verka som en uppfordran att ta itu med de uppgifter som vi ännu inte kunnat lösa. De skall ge en vision av det samhälle som vi vill skapa."

För det andra: Valfriheten förutsätter ökad jämlikhet. Den lilla privilegierade minoriteten har alltid haft valfrihet. Det har den haft i alla samhällen. Men det har skett på bekostnad av den stora folkmajoritetens möjligheter till frigörelse. Valfriheten enligt traditionell kapitalistisk uppfattning är valfrihet för den som har råd, den som äger tillräckligt av kapital, mark och egendom.

För oss har valfriheten betytt allas rätt till arbete, till utbildning, till bostad, till familjeliv och gemenskap med andra, både för kvinnor och män. Valfrihet och frihet över huvud taget och jämlikhet är för oss oskiljaktligen förbundna. De är delar av samma demokratisk-socialistiska åskådning.

Vi vet att verklig valfrihet får kvinnorna först i det ögonblick då vi har verkligt likaberättigande på arbetsmarknaden. Och då vi brutit upp de traditionella värderingar och sega fördomar som i dag av kvinnorna med rätta upplevs som orättfärdiga.

Vi varken vill eller kan förbjuda någon att vara hemmafru. Vi varken vill eller kan förbjuda någon att vara hemman. Vi varken vill eller kan förbjuda två människor att gemensamt bestämma hur de vill fördela hemarbetet och omsorgen om barnen.

Men det stämmer inte -- och det är det viktiga -- med våra principer om rättvisa att kvinnan ständigt ska stå tillbaka på arbetsmarknaden, att kvinnorna ska ha lägre löner och sämre trygghet, sämre utbildning -- allt under motiveringen att kvinnan kan återgå till hemmet och få sin försörjning av någon annan. Vad vi vill är att ta bort de hinder som alltid har funnits och finns ännu i dag för kvinnans lika rättigheter och lika möjligheter. Då skapar vi verklig valfrihet för vårt lands kvinnor och män.

Man möter hos många kvinnor i dag någonting av en förtvivlan över trögheten i samhällsförändringen. Den är fullt förståelig. Man kan också se den som ett resultat av den begynnande frigörelse som i praktiken skett framför allt det senaste decenniet och som ett resultat av den ökade medvetenheten hos kvinnorna. Men resultaten i praktisk samhällsförändring kan aldrig nås av isolerade grupper. Även om kvinnornas frigörelse i hög grad måste vara deras eget verk, så når vi aldrig resultaten om inte jämlikhetskravet bärs fram av kvinnor och män gemensamt inom en stor folkrörelse som inriktar sin strävan på samhällets förändring till ökad frihet och större gemenskap.

I förvisningen om att socialdemokratin och arbetarrörelsen som helhet ska ställa sig bakom en sådan strävan yrkar jag bifall till partistyrelsens utlåtande över motionerna nr V 1 -- nr V 3.

Fungerande ordföranden: Vi tackar Olof Palme för denna föredragning.

Nu ajourneras förhandlingarna till kl 20.00. Då kommer diskussion att tas upp i denna fråga. Därefter behandlas dagordningens punkt 37 Kriminalpolitik och punkt 34 Familjepolitik.

*

Eftermiddagens förhandlingar avslutades kl 18.10.